

O'SMIR YOSHIDAGI O'QUVCHILARNING KOMMUNIKATIV KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI

Evatov Saminjon Sobirovich –

Farg'ona davlat universiteti

"Pedagogika" kafedrasi o'qituvchisi

E-mail: evatovsamirjon83@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-5326-6594>

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'smir yoshidagi o'quvchilarning kommunikativ kompetentligini rivojlantirishning nazariy-metodologik asoslari ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqotda kommunikativ kompetentlik tushunchasining mazmun-mohiyati, uning tarkibiy komponentlari (kognitiv, emotsional va xulq-atvoriy jihatlari) hamda o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishidagi o'рни asoslab beriladi. Shuningdek, o'smirlik davrining psixologik xususiyatlari inobatga olingan holda, samarali muloqotni shakllantirishga xizmat qiluvchi pedagogik shart-sharoitlar, metodlar va texnologiyalar yoritiladi. Maqolada zamonaviy ta'lim yondashuvlari, interfaol metodlar va ijtimoiy-madaniy omillarning kommunikativ kompetentlikni rivojlantirishdagi ahamiyati ochib berilib, amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi. Tadqiqot natijalari o'quvchilarda samarali muloqot qilish, fikrni aniq ifodalash va ijtimoiy munosabatlarni to'g'ri yo'lga qo'yish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: kommunikativ kompetentlik, o'smir yosh, muloqot madaniyati, pedagogik yondashuv, interfaol metodlar, shaxs rivoji, ijtimoiy moslashuv, nutq faoliyati, ta'lim texnologiyalari, kommunikativ ko'nikmalar.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧАЩИХСЯ ПОДРОСТКОВОГО ВОЗРАСТА

Аннотация: В данной статье с научно-педагогической точки зрения анализируются теоретико-методологические основы развития коммуникативной компетентности учащихся подросткового возраста. В исследовании раскрывается сущность понятия коммуникативной компетентности, обосновываются её структурные компоненты (когнитивные, эмоциональные и поведенческие аспекты), а также их роль в личностном развитии учащихся. Кроме того, с учётом психологических особенностей подросткового возраста освещаются педагогические условия, методы и технологии, способствующие формированию эффективного общения. В статье раскрывается значение современных образовательных подходов, интерактивных методов и социокультурных факторов в развитии коммуникативной компетентности, а также предлагаются практические рекомендации. Результаты исследования направлены на формирование у учащихся

навыков эффективного общения, чёткого выражения мыслей и установления конструктивных социальных отношений.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, подростковый возраст, культура общения, педагогический подход, интерактивные методы, развитие личности, социальная адаптация, речевая деятельность, образовательные технологии, коммуникативные навыки.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF DEVELOPING COMMUNICATIVE COMPETENCE IN ADOLESCENT STUDENTS

Abstract: This article analyzes the theoretical and methodological foundations for developing communicative competence in adolescent students from a scientific and pedagogical perspective. The study reveals the essence of communicative competence, substantiates its structural components (cognitive, emotional, and behavioral aspects), and highlights their role in students' personal development. Additionally, considering the psychological characteristics of adolescence, the paper describes pedagogical conditions, methods, and technologies that contribute to the formation of effective communication. The article also emphasizes the importance of modern educational approaches, interactive methods, and sociocultural factors in the development of communicative competence and provides practical recommendations. The results of the study contribute to the formation of students' abilities to communicate effectively, express their thoughts clearly, and build constructive social relationships.

Keywords: communicative competence, adolescence, communication culture, pedagogical approach, interactive methods, personality development, social adaptation, speech activity, educational technologies,

KIRISH

Bugungi kunda ta'lim jarayonida kompetensiyaviy yondashuv ustuvor ahamiyat kasb etib, unda o'quvchilarning nafaqat bilim olishlari, balki ularni amaliyotda qo'llay olishlari, samarali muloqot yurita olishlari ham talab etilmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunida shaxsning har tomonlama rivojlanishi, ijtimoiy faol va kommunikativ salohiyatga ega bo'lishi muhim vazifa sifatida belgilangan. Bu esa o'smir yoshidagi o'quvchilarning kommunikativ kompetentligini rivojlantirishning ilmiy asoslarini ishlab chiqishni zaruratga aylantiradi.

Mazkur maqolaning maqsadi – o'smir yoshidagi o'quvchilarning kommunikativ kompetentligini rivojlantirishning nazariy-metodologik asoslarini

yoritishdan iborat. Tadqiqotda kommunikativ kompetentlikning mohiyati, uning tarkibiy komponentlari hamda uni rivojlantirishga xizmat qiluvchi pedagogik yondashuvlar tahlil qilinadi. Tadqiqot metodlari sifatida ilmiy-nazariy tahlil, taqqoslash, umumlashtirish hamda pedagogik kuzatish usullaridan foydalanildi. Ushbu metodlar mavzuning mohiyatini chuqur ochib berish va ilmiy xulosalar chiqarish imkonini berdi. Mazkur tadqiqot natijalari o'smir yoshidagi o'quvchilarda kommunikativ kompetentlikni rivojlantirishga qaratilgan pedagogik faoliyatni takomillashtirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Kommunikativ kompetentlik tushunchasi dastlab tilshunoslik va sotsiologiya fanlari doirasida shakllangan bo'lib, keyinchalik pedagogika va psixologiya sohalarida keng qo'llanila boshlagan. Xususan, kommunikativ kompetensiya nazariyasi Noam Chomsky tomonidan ilgari surilgan lingvistik kompetensiya tushunchasi asosida shakllangan bo'lsa, Dell Hymes ushbu tushunchani kengaytirib, uni ijtimoiy muloqot jarayoni bilan bog'lab izohlagan. Keyingi tadqiqotlarda kommunikativ kompetentlik shaxsning bilim, ko'nikma va ijtimoiy tajribalar majmui sifatida talqin etilib, uning kognitiv, emotsional va xulq-atvoriy komponentlari ajratib ko'rsatilgan.

Pedagogik adabiyotlarda kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish masalasi shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, kompetensiyaviy yondashuv va interfaol metodlar asosida o'rganilgan. Tadqiqotchilar tomonidan o'quvchilarning muloqot madaniyatini shakllantirishda dialogik ta'lim, hamkorlikda o'qitish, muammoli vaziyatlar yaratish kabi usullar samarali ekanligi asoslab berilgan. Shuningdek, o'smir yosh davrining psixologik xususiyatlari – mustaqillikka intilish, tengdoshlar bilan faol muloqotga kirishish ehtiyoji, o'z "men"ini namoyon etish kabi jihatlar kommunikativ kompetentlikni rivojlantirishda muhim omil sifatida e'tirof etiladi.

Mahalliy olimlar tomonidan ham mazkur muammo doirasida qator ilmiy izlanishlar olib borilgan bo'lib, ularda o'quvchilarda muloqot ko'nikmalarini shakllantirish, nutq madaniyatini rivojlantirish va ijtimoiy faollikni oshirish masalalari yoritilgan. Biroq mavjud tadqiqotlarda o'smir yoshidagi o'quvchilarning kommunikativ kompetentligini rivojlantirishning yaxlit nazariy-metodologik tizimi

yetarli darajada umumlashtirilmagan. Mazkur tadqiqotning metodologik asosini tizimli yondashuv, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim konsepsiyasi hamda kompetensiyaviy yondashuv tashkil etadi. Tizimli yondashuv kommunikativ kompetentlikni o'zaro bog'liq komponentlar majmui sifatida o'rganish imkonini bersa, shaxsga yo'naltirilgan yondashuv o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olishni ta'minlaydi. Kompetensiyaviy yondashuv esa o'quvchilarning bilimlarini amaliy faoliyatda qo'llash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlardan foydalanildi:

ilmiy-nazariy tahlil – mavzu bo'yicha mavjud adabiyotlarni o'rganish va umumlashtirish;

taqqoslash – turli yondashuv va qarashlarni qiyosiy tahlil qilish;

pedagogik kuzatish – o'quvchilarning muloqot jarayonidagi xatti-harakatlarini o'rganish;

suhbat va so'rov – o'quvchilarning kommunikativ ko'nikmalar darajasini aniqlash;

umumlashtirish – olingan natijalar asosida ilmiy xulosalar chiqarish.

Mazkur metodlar tadqiqot muammosini kompleks o'rganish hamda o'smir yoshidagi o'quvchilarning kommunikativ kompetentligini rivojlantirishning samarali yo'llarini aniqlash imkonini berdi.

NATIJA VA MUHOKAMA

Tadqiqot jarayonida o'smir yoshidagi o'quvchilarning kommunikativ kompetentligini rivojlantirishga qaratilgan nazariy yondashuvlar hamda amaliy metodlar tahlil qilindi. Kommunikativ kompetentlikning samarali shakllanishi uning kognitiv (bilim va tushunchalar), emotsional (munosabat va hissiy holatlar) hamda xulq-atvoriy (amaliy muloqot ko'nikmalari) komponentlarining o'zaro uyg'un rivojlanishiga bevosita bog'liq. An'anaviy o'qitish usullariga nisbatan interfaol metodlar – dialogik ta'lim, guruhli ishlash, muammoli vaziyatlar yaratish, rolli o'yinlar va bahs-munozaralar – o'quvchilarning muloqot faolligini sezilarli darajada oshiradi. Xususan, ushbu metodlar qo'llanilgan guruhlarda o'quvchilarning fikrini erkin ifodalash, suhbatni olib borish, savol berish va javob qaytarish ko'nikmalari yanada rivojlanganligi kuzatildi. Bu esa kommunikativ kompetentlikni

rivojlantirishda faol ta'lim texnologiyalarining ustuvor ahamiyatga ega ekanligini tasdiqlaydi.

Shuningdek, o'smir yosh davrining psixologik xususiyatlari – mustaqillikka intilish, tengdoshlar bilan faol muloqot qilishga ehtiyoj, o'z fikrini himoya qilish istagi – kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish uchun qulay pedagogik sharoit yaratadi. Biroq mazkur imkoniyatlardan samarali foydalanish uchun o'qituvchi tomonidan maqsadga yo'naltirilgan, tizimli va individual yondashuvni qo'llash zarur. Tadqiqot davomida kuzatilishicha, o'quvchilarning individual xususiyatlari (temperament, nutq darajasi, ijtimoiy faollik) hisobga olingan taqdirda kommunikativ rivojlanish ko'rsatkichlari yanada yuqori bo'ladi.

Kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish faqat dars jarayoni bilan cheklanib qolmasdan, sinfdan tashqari faoliyatlar, ijtimoiy muhit va oilaviy tarbiya bilan ham uzviy bog'liqdir. Ayniqsa, ijobiy muloqot muhitining mavjudligi, o'quvchilarni erkin fikr bildirishga undash va ularni qo'llab-quvvatlash kommunikativ rivojlanishda muhim omil hisoblanadi. Ayrim holatlarda o'quvchilarning muloqotga kirishishda tortinchoqligi, nutq boyligining yetarli emasligi yoki o'z fikrini ifodalashdagi qiyinchiliklar kuzatildi. Bu esa kommunikativ kompetentlikni rivojlantirishda differensial yondashuvni qo'llash zarurligini ko'rsatadi. Umuman olganda, O'smir yoshidagi o'quvchilarning kommunikativ kompetentligini rivojlantirish jarayoni kompleks yondashuvni talab etishini, bunda pedagogik shart-sharoitlar, interfaol metodlar hamda ijtimoiy muhitning o'zaro uyg'unligi muhim ahamiyat kasb etishini tasdiqladi.

XULOSA

O'smir yoshidagi o'quvchilarning kommunikativ kompetentligini rivojlantirish ta'lim jarayonining muhim tarkibiy qismi bo'lib, u shaxsning ijtimoiylashuvi, mustaqil fikrlashi va samarali muloqot olib borish qobiliyatini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, kommunikativ kompetentlikning samarali rivojlanishi uning kognitiv, emotsional va xulq-atvoriy komponentlarining o'zaro uyg'unligini ta'minlash orqali amalga oshiriladi.

Interfaol metodlar, xususan, guruhli ishlash, bahs-munozara, rolli o'yinlar va muammoli vaziyatlar yaratish o'quvchilarning muloqot faolligini oshirishda samarali

vosita ekanligi aniqlandi. Shu bilan birga, o'smir yosh davrining psixologik xususiyatlarini hisobga olish, individual yondashuvni qo'llash hamda ijobiy pedagogik muhit yaratish kommunikativ kompetentlikni rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. Shuningdek, kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish faqat dars jarayoni bilan cheklanib qolmasdan, sinfdan tashqari faoliyatlar, ijtimoiy muhit va oilaviy tarbiya bilan uzviy bog'liq holda amalga oshirilishi zarurligi asoslandi. Mazkur tadqiqot natijalari ta'lim amaliyotida o'quvchilarning muloqot madaniyatini rivojlantirishga xizmat qiluvchi samarali pedagogik yondashuvlarni takomillashtirishga imkon beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. O'RQ-637-son. 23.09.2020. – Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son Farmoni. – Toshkent, 2022..
3. Ziyodullayeva S.Sh., Norbo'tayeva Sh.N. O'quvchilarda tanqidiy fikrlashni shakllantirish texnologiyasi. // Ta'limning zamonaviy transformatsiyasi, 2025.
4. Ahmed R., Usman M., Khan N. Impact of active learning strategies on student engagement. // Innovations in Education and Teaching International, 2019.
5. Chomsky N. Aspects of the Theory of Syntax. – Cambridge: MIT Press, 1965.
6. Hymes D. On Communicative Competence. – Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1972.
7. . Canale M., Swain M. Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing. // Applied Linguistics, 1980.
8. Mavlonova R. Pedagogik texnologiyalar asoslari. – Toshkent, 2019
9. Karimova V. Psixologiya. – Toshkent, 2020.
10. Muslimov N.A., Abdullayeva Q.M. Pedagogik kompetentlikni shakllantirish nazariyasi va texnologiyasi. – Toshkent, 2014.